

Hoe *De Geheime Leer*
tot stand kwam

Michael Gomes

Hoe *De Geheime Leer* tot stand kwam

Michael Gomes

Uitgeverij der Theosofische Vereniging in Nederland

Deze brochure is de vertaling van het artikel
'The Making of The Secret Doctrine' van Michael Gomes
verschenen in *The Theosophist*, mei 1988

Vertaling Paul Zwollo, *Theosofia*, juli 1988

© Nederlandse brochure TVN Amsterdam

Eerste druk 2001

Tweede druk 2016

Opmaak Theo Mondij

Uitgeverij der Theosofische Vereniging in Nederland
Tolstraat 154 - 1074 VM Amsterdam
telefoon 020 676 56 72
email info@theosofie.nl
website www.theosofie.nl

Voorwoord

In het jaar 1988 werd door de Theosophical Society over de gehele wereld aandacht besteed aan het feit dat honderd jaar geleden 'De Geheime Leer' van madame Blavatsky (HPB) voor de eerste maal werd gepubliceerd: om precies te zijn op 27 oktober 1888 bij de Theosophical Publishing Company in Londen.*

Deze brochure is het artikel van Michael Gomes dat hij schreef ter gelegenheid van bovengenoemd feit, en werd gepubliceerd in Theosofia nummer 4 van juli 1988. Het is een verslag van de gebeurtenissen sinds het moment dat gravin Wachtmeister, in het najaar van 1885, madame Blavatsky in Würzburg, Duitsland, gezelschap ging houden tot het moment dat 'De Geheime Leer' in oktober 1888 in Londen werd uitgegeven.

Michael Gomes schreef onder andere de volgende boeken: 'The Dawning of the Theosophical Movement', 'Theosophy in the Nineteenth Century', 'An Abridgement of Isis Unveiled', 'HPB Teaches', 'An Abridgement of the Secret Doctrine', 'The Secret Doctrine Commentaries' en 'Esoteric Instructions'.

Hij werd geboren in 1951 als Brits onderdaan in Trinidad en is Canadees staatsburger. Als historicus heeft hij colleges gegeven aan de Columbia University te New York, de University of Calgary in Canada en aan de Madras University te India. Hij geeft er echter de voorkeur aan zijn tijd te besteden aan onderzoek naar theosofisch materiaal in bibliotheken en archieven en heeft veel onderzoek gedaan in de archieven van het internationale hoofdkwartier te Adyar, en in Engeland, Amerika en Canada. Als lid van de American Academy of Religion heeft hij deelgenomen aan haar Theosophy seminars sinds de oprichting ervan in 1994.

* De Theosofische Vereniging in Nederland (TVN) is de Nederlandse afdeling van de Theosophical Society Adyar.

Terwijl de meeste theosofen bekend zijn met het feit dat H.P. Blavatsky's magnum opus, *De Geheime Leer*, in 1888 werd uitgegeven, en op de hoogte zijn van de veelomvattende theorieën over kosmogenergesis en antropogenergesis welke we daarin aantreffen, zijn de gebeurtenissen die het boek tot stand hielpen komen niet zo goed bekend. Gelukkig bestaat er een aantal verslagen van ooggetuigen die het mogelijk maken om deze periode te reconstrueren. Het boeiendst en het meest gedetailleerd is *Reminiscences of H.P. Blavatsky and The Secret Doctrine* ('Herinneringen aan H.P. Blavatsky en *De Geheime Leer*') van gravin Wachtmeister, in 1893, na de dood van HPB, gepubliceerd en door *Quest* opnieuw uitgegeven.

De blonde, blauwogige gravin was een vrouw van stand en stamde uit de oude Franse familie de Bourbel de Montjucon. Haar vader was de marquis de Bourbel, en ze werd op 28 maart 1838 te Florence in Italië geboren.

Ze trouwde in 1863 met haar neef, graaf Karl Wachtmeister, die toen als Zweeds en Noors gezant aan het Hof van St. James Londen als standplaats had. Vervolgens woonden zij in Kopenhagen, waar hij gezant aan het Deense Hof was, en in Stockholm, waar hij benoemd werd tot minister van buitenlandse zaken. Na zijn dood in 1871 kreeg zij belangstelling voor het spiritisme. Maar net als bij vele adellijke leden uit de begintijd van de Theosophical Society - de graaf van Crawford en Balcarres, baron Spedalieri, hertogin van Pomar - ging haar spiritisme spoedig over in occultisme. Het lezen van *Isis Ontsluierd* deed haar in 1880 besluiten om lid te worden van de Britse Theosophical Society. ¹

Het was in het huis van de populaire theosofische schrijver A.P. Sinnett in Londen dat gravin Wachtmeister begin april 1884 voor het eerst HPB ontmoette, die voor de verkiezingen van de Londen Lodge van de Theosophical Society voor korte tijd uit Parijs was overgekomen. De gravin bezocht madame Blavatsky later dat voorjaar op het kasteel van de graaf en gravin van Adhemar in Enghien in Frankrijk, voordat ze naar Zweden terugkeerde. HPB

vertelde haar dat 'binnen twee jaar, [zij haar] leven geheel aan theosofie zou wijden', ² hetgeen haar in die tijd, zegt ze, volkomen onmogelijk toescheen.

Toen gravin Wachtmeister, begin december 1885, HPB opnieuw opzoekt, verschilde de situatie geheel van de schitterende ontvangsten in Londen en Parijs die waren uitgelopen op een afscheidsbal voor kolonel Olcott en madame Blavatsky in de Prince Hall in Londen op 21 juli 1884, bijgewoond door 500 mensen in avondkleding. 'Het is geen leven meer', had HPB toen aan haar zuster Vera geschreven, 'maar een soort gekkenhuis, van de morgen tot de avond. Bezoekers, diners, avondgasten, en iedere dag bijeenkomsten'. ³

Ditmaal was de theosofische leider in ongenade gevallen, 'door iedereen aan haar lot overgelaten en in de steek gelaten.' Brieven die aan haar werden toegeschreven in het september- en oktobernummer van het *Madras Christian College Magazine* van 1884, bleken haar 'wonderen' ernstig te compromitteren, evenals het nalaten van het indienen van een aanklacht wegens smaad, en haar plotse linge vertrek uit India naar Europa in maart 1885. Een vertegenwoordiger was gezonden door de pas opgerichte Londense Society for Psychical Research om de zaak te onderzoeken. Naar algemeen werd aangenomen, zou diens rapport, dat spoedig werd gepubliceerd, ongunstig zijn. ⁴

De gravin was van plan om de winter van 1885-86 in Italië door te brengen, en was onderweg gestopt bij het huis van een medelid van de Theosophical Society en bestudeerder van het occulte, Marie Gebhard, in Elberfeld (Duitsland). Madame Gebhard, die één van de weinige privé-leerlingen was geweest van de Franse kabbalist Eliphas Levi, drong er bij haar gast op aan om HPB te bezoeken die nu in het nabijgelegen Würzburg was neergestreken. Madame Blavatsky's antwoord hield een beleefde weigering in vanwege gebrek aan ruimte en tijd om een bezoeker gastvrij te ontvangen, aangezien ze bezig was met het schrijven van *De Geheime Leer*.

Maar terwijl de gravin voorbereidingen maakte om naar Rome te vertrekken en het rijtuig feitelijk al voor de deur stond, kwam er een telegram met de woorden, 'Kom dadelijk naar Würzburg, ik heb je onmiddellijk nodig - Blavatsky'.⁵

Door alle geruchten over bedrog en misleiding die over Blavatsky de ronde deden, zegt gravin Wachtmeister dat ze het niet kon helpen om op haar hoede te zijn toen ze, op de avond van haar aankomst, de trap besteeg van het pand op de Ludwigstrasse nr. 6 in Würzburg. Ze trof een ongelukkige 54-jaar oude vrouw aan die pijnlijk getroffen was door beledigingen en verdachtmakingen, en die haar, enigszins in verlegenheid gebracht, vertelde dat zij aanvankelijk de gravin niet had uitgenodigd, omdat de kleine omvang van haar appartement - dat in hoofdzaak bestond uit een slaapkamer, een eetkamer, een zitkamer en een onderkomen voor de hulp - iemand met de achtergrond van haar gast wellicht niet zou bevredigen.

Gravin Wachtmeister moet een opmerkelijk bescheiden iemand zijn geweest, want zij bleef gedurende de volgende vijf maanden bij madame Blavatsky. Een scherm werd gekocht dat de slaapkamer verdeelde om ieder enige privé ruimte te geven. Om zes uur in de morgen bracht Louise, hun Zwitserse hulp, een kop koffie voor HPB, die dan opstond en zich aankleedde, en tegen zevenen aan haar bureau zat. Het ontbijt was om acht uur en dan werd de dagelijkse post doorgelezen, en vervolgens vatte madame Blavatsky haar schrijfwerk weer op. De hoofdmaaltijd werd om één uur in de middag opgediend, maar wanneer de gravin de handbel luidde, reageerde HPB daar soms urenlang niet op, afhankelijk van hoe goed het schrijven ging. Om zeven uur tenslotte legde zij het werk neer, en na de thee brachten de twee 'samen een gezellige avond' door, waarbij HPB zich amuseerde met een spelletje patience, terwijl de gravin gedeelten en artikelen uit de dagbladen aan haar voorlas. Tegen negenen ging HPB naar bed, waar ze tot diep in de nacht Russische kranten las.

Ze kregen weinig bezoek in deze tijd. De regelmaat van hun leven werd slechts onderbroken door het wekelijkse bezoek van HPB's dokter, die gewoonlijk een uur bleef, en het af en toe verschijnen van hun huisbaas. Het merendeel van HPB's tijd werd gebruikt voor het werken aan haar nieuwe boek, dat in het begin van 1884 was aangekondigd in het tijdschrift van de Society als een 'nieuwe versie van *Isis Ontsluierd* met een nieuwe indeling van de stof, uitgebreide en belangrijke toevoegingen, en uitvoerige noten en commentaren.' Maar het werk vorderde langzaam. Een poging om de onderwerpen in te delen dateert nog van HPB's Europese rondreis van 1884, en voordat de gravin arriveerde, was ze [HPB] erin geslaagd om enkele hoofdstukken samen te stellen.

Gravin Wachtmeesters verslag stemt overeen met de getuigenis van kolonel Olcott over de manier waarop HPB *Isis Ontsluierd* schreef, en die van Annie Besant wat betreft de totstandkoming van *De Stem van de Stilte*, die het beeld oproepen van HPB die in staat is urenlang achtereen te schrijven, alleen daarmee ophoudend om in de lege ruimte te staren.

HPB legde haar techniek uit als het in staat zijn om 'te maken wat ik alleen kan beschrijven als een soort van vacuüm in de ruimte voor me, en daar mijn aandacht en wil op te richten; spoedig trekt beeld na beeld aan mijn ogen voorbij als de opeenvolgende beelden van een diorama*. Als ik een aanhaling of informatie uit een bepaald boek nodig heb, richt ik mijn denkvermogen daar bewust op, en de astrale tegenhanger van het boek verschijnt, en daar haal ik uit wat ik nodig heb. Hoe vrijer mijn denken is van afleidingen en ergernissen, hoe meer energie en gerichtheid het bezit, des te gemakkelijker kan ik dit doen'.⁶

* diorama, een aan twee kanten met voorstellingen beschilderd doorzichtig doek (19e eeuw), in een halve cirkel opgesteld, dat door veranderingen in de belichting wisselende stemmingen oproep.

Maar spoedig werd de vredige sfeer die de gravin had weten te scheppen, door HPB de zorg voor het huishouden uit handen te nemen, op zeer dramatische wijze verstoord.

Op oudejaarsavond 1885 verscheen een lid van de Duitse Theosophical Society, professor Sellin, met het uiteindelijk gepubliceerde rapport van Richard Hodgson voor de commissie over theosofische verschijnselen van de Society for Psychical Research, waarin de commissie haar de blijvende herinnering waardig achtte als 'één van de meest getalenteerde, vindingrijke en interessante bedriegers uit de geschiedenis'.⁷ Hodgson had als zijn eigen conclusie toegevoegd dat zij het allemaal gedaan had om te verbergen dat ze een Russische spion was. 'Ik zal die dag nooit vergeten', vermeldt de gravin in haar *Reminiscences*, 'noch de blik van wezenloze en verstarde wanhoop die zij mij toewierp toen ik haar zitkamer binnenkwam en haar met opengeslagen boek in haar handen aantrof.' In de spanning van dat ogenblik wendde HPB zich tot haar en riep: 'Waarom ga je niet weg? Waarom verlaat je me niet? Je bent een gravin, je kunt hier niet blijven bij een geruïneerde vrouw, die voor de gehele wereld aan de verachting wordt prijsgegeven, iemand die overal wordt nagewezen als een oplichter en een bedrieger. Ga, voordat je door mijn schande bezoedeld wordt'.⁸

De gravin vertrok niet; in plaats daarvan bleef ze, niet alleen gedurende deze crisis, maar tot HPB's dood in 1891. Haar aanwezigheid heeft veel geholpen om het lijden van HPB te verlichten, en het was te danken aan haar persoonlijke integriteit dat HPB later door de Londense Society werd geaccepteerd. Dit is iets dat HPB zelf heeft erkend; want als zij aan een lid van de Theosophical Society in India schrijft, zegt ze: 'De weduwe van de Zweedse ambassadeur in Londen, degene die te allen tijde de koningin kon bezoeken, en die gedurende twintig jaar in de hoogste kringen van Londen bekend stond als een vrouw met een smetteloze reputatie en iemand die nooit een onwaarheid in haar leven heeft verkondigd, zal toch echt niet haar goede naam, haar vrienden en haar stand opgeven, om de meest toegewijde verdediger van HPB te worden, indien er niets van waarde in zou zitten'.⁹

Toch maakten zij een vreselijke tijd door, zoals de brieven van gravin Wachtmeister aan A.P. Sinnett aantonen. 'We hadden een vreselijke dag en de Oude Dame wilde onmiddellijk naar Londen vertrekken', schreef ze hem op de avond van 1 januari 1886. ¹⁰

De gravin was er eindelijk in geslaagd om HPB te kalmeren, die aan iedereen die ermee te maken had een aantal verontwaardigde protesten wilde schrijven, en die in haar opgewonden toestand hartkloppingen had gekregen en een dosis digitalis had moeten innemen. De volgende dagen kwamen er beledigende brieven en opzeggingsen, daar de inhoud van het rapport van de Society for Psychical Research bekend werd, totdat, zegt de gravin, 'de moed mij elke morgen in de schoenen zonk als de postbode aanbelde, bij de gedachte aan de nieuwe beledigingen die de brieven ongetwijfeld zouden bevatten'. ¹¹

'We maken door dit alles hier een afgrijselijke tijd door', berichtte zij aan Sinnett op 4 januari. 'Ik dacht dat madame [Blavatsky] een beroerte zou krijgen - maar gelukkig redde een hevige aanval van diarree haar, maar ik word er allemaal zo moe van'. ¹²

De gravin meldt hoe HPB 'zich verlaten voelde door al degenen die beweerd hadden haar zo toegewijd te zijn.' Zoals ze op een dag op ontroerende wijze opmerkte: 'Als er maar één man was die de moed had om naar voren te treden om me te verdedigen, zoals hij bij zijn eigen moeder zou doen als die op een dergelijke gemene manier werd aangevallen, dan zou de hele koers van de Theosophical Society worden veranderd.' Het was een kritiek moment voor de Society, en HPB werd in al haar angst en wanhoop in de steek gelaten. ¹³

In deze kritieke proefperiode ontstond de kern van *De Geheime Leer* zoals wij die kennen. Het boek zou niet langer eenvoudig een herziening van een vroeger werk zijn, maar iets dat HPB beschouwde als haar rechtvaardiging door het beantwoorden van het haar ten laste gelegde. Ze schreef op 6 januari in deze trant aan de pre-

sident van de Society [kolonel Olcott]: 'Geheime Leer is geheel nieuw. Er zullen nog geen 20 bladzijden zijn die gedeelten uit *Isis* aanhalen. Nieuw materiaal, occulte toelichtingen - het hele Hindoe-pantheon uitgelegd, gebaseerd op exoterische vertalingen (die gemakkelijk kunnen worden nagetrokken) en esoterisch uitgelegd om te bewijzen dat het christendom en elke andere religie hun dogma's hebben ontleend aan de oudste religie van India...

In vier delen - Archaïsche, Oude, Middeleeuwse en Moderne Perioden. Ieder deel [bestaat uit] 12 hoofdstukken, met bijvoegsels en een verklarende woordenlijst aan het slot. De gravin is hier en zij ziet dat ik bijna *geen boeken* heb. Meester [M.] en ook Kashmiri [K.H.] dicteren om beurten. Zij schrijft alles over. Dit zal mijn rechtvaardiging zijn, dat verzeker ik je'.¹⁴

Hierin is misschien de grote les van het schrijven van *De Geheime Leer* gelegen. Hier was iemand wier wereld rondom haar instortte, die gedurende tien jaar had gewerkt om de Society die ze geholpen had van start te gaan bijna vernietigd te zien worden, maatschappelijk te worden gemeden en door vrienden en kennissen in de steek gelaten. Hoe reageerde ze daarop? Gaf ze op, zoals vele anderen gedaan zouden hebben, verslagen? Nee. Zij wendde zich tot haar criticasters door het schrijven van een boek dat één van de meest complete schetsen van de stoffelijke en geestelijke evolutie van haar eeuw bevatte. Een boek dat [meer dan] honderd jaar heeft overleefd en over de gehele wereld wordt gelezen.

Toen HPB in het begin van februari 1886 het schrijven van *De Geheime Leer* hervatte, was dat met een grimmige vastberadenheid die haar door de volgende twee jaar heen zou helpen, en die zelfs over de dood zou zegevieren. Tegen het einde van de maand had ze 300 folio's gereed van een inleidend deel dat zou aantonen 'hetgeen historisch bekend was in de literatuur, in de klassieken en in de profane en religieuze geschiedenis - gedurende de 500 jaar die aan de christelijke periode voorafgingen en de 500 jaar die erop volgden' van het bestaan van een 'Universele Geheime Leer', en dat zou dienen als een introductie voor haar vertaling van de Stanza's van Dzyan.¹⁵

Daar de huur van het appartement te Würzburg tot 15 april was betaald, besloot HPB de zomermaanden in Oostende aan de Belgische zee kust door te brengen. Haar zuster Vera en een nicht zouden bij haar blijven, de gravin daardoor in staat stellende naar Zweden terug te keren om daar een aantal zaken te regelen. Een Engels lid, mejuffrouw Emily Kislingbury, die zich al in 1876 bij de Society had aangesloten, zou met HPB tot Oostende reizen. Maar toen zij in Keulen aankwamen om over te stappen en die dag verder wat uit te rusten, haalde Gustav Gebhard HPB over om een kort bezoek aan zijn familie in Elberfeld te brengen. Het was daar dat ze uitgleed en haar been verstuikte, waardoor haar vertrek, samen met haar zuster en nicht, tot juli werd uitgesteld.

Ze arriveerde in het drukste seizoen in Oostende om te constateren dat alles erg duur was. Met de hulp van haar zuster slaagde ze erin om enkele kamers te vinden, eerst op het adres Boulevard Van Isgham nr. 10, en later in de Rue d' Quest nr. 17, waar ze, herenigd met de gravin, de winter doorbracht.

De regelmaat van hun Würzburgse dagen werd weer hervat, de eentonigheid slechts onderbroken door nog wat meer bezoekers; de Engelse zieneres Anna Kingsford, en haar oom, Edward Maitland; Sinnett die materiaal verzamelde voor zijn voorgenomen biografie van HPB; Arthur Gebhard en Mohini Chatterji, die de hele dag hun tijd doorbracht met 'het bestuderen van de Bhagavad Gita'¹⁶; de dominee A. Ayton; en K.F. Gaboriau uit Frankrijk.

Een kopie van het manuscript van het gereedgekomen inleidende deel van *De Geheime Leer* werd aan Marie Gebhard gegeven om vanuit Elberfeld naar kolonel Olcott te worden gezonden; maar zij hield het een maand, en het bereikte hem in India pas op 10 december. Dit zou de inleiding vormen voor het deel van de 'enige echte Geheime Leer' van de Archaïsche Periode met de zeven stanza's van Dzyan en de commentaren daarop. 'Het is absoluut noodzakelijk', deelde HPB aan Olcott mee, 'anders zou men, door te beginnen met het lezen van het Archaïsche deel, na vijf bladzijden al gek worden; veel te metafysisch'.¹⁷

De gravin was naar Londen gestuurd om daar zaken te regelen, en HPB bracht oudejaar 1886 alleen door. 'De tweede verjaardag als banneling, en door wat voor schuld of fout, grote Goden', schreef ze aan een Amerikaans lid. 'Ach, het leven is werkelijk moeilijk te dragen'.¹⁸

Het was in deze tijd dat ze de volgende voor haar toekomst belangrijke beslissing maakte. 'Of ik moet naar India terugkeren om deze herfst te sterven, of ik moet tussen nu en komende november een kern vormen van ware theosofen, een eigen school... Ik kan hier blijven of naar Engeland gaan, of wat ik ook maar wil', vertrouwde zij aan gravin Wachtmeister toe.¹⁹

Misschien was het slechts een samenloop van omstandigheden, maar na de terugkeer van de gravin begon HPB brieven te ontvangen van een kleine groep leden van de London Lodge die nog steeds regelmatig bij elkaar kwamen, en die haar om advies vroegen hoe op de best mogelijke wijze het werk kon worden voortgezet.

Dr. Archibald Keightley, die zich met zijn oom Bertram in 1884 bij de Society had aangesloten, werd persoonlijk door deze groep afgevaardigd om HPB te verzoeken om naar Engeland te komen waar zij de zomer kon doorbrengen. Daar gravin Wachtmeister die zomer naar Zweden moest om bezittingen van de hand te doen, teneinde haar in staat te stellen om permanent met HPB samen te wonen, werd tot deze verhuizing besloten.

Op 27 maart zou men vertrekken, maar op de 17e van die maand verloor HPB na het diner in haar leunstoel geheel tegen haar gewoonte het bewustzijn. Daarna vatte zij kou, en op de vijfde dag van haar ziekte constateerde de dokter ureum-vergiftiging als gevolg van het feit dat haar nieren niet functioneerden. De gravin vertelt dat ze zich zorgen begon te maken toen HPB in 'een diepe lethargische toestand [raakte], waarin ze urenlang achtereen bewusteloos was, en niets haar aandacht kon trekken'.²⁰

Madame Gebhard was van Elberfeld gekomen, zodat altijd iemand bij toerbeurt over HPB kon waken, en aangezien de plaatselijke

dokter geen resultaat boekte, telegrafeerde gravin Wachtmeister naar dr. Ashton Ellis, een lid van de Londense groep van theosofen, om een specialist te laten overkomen. Dr. Ellis liet weten dat hij onmiddellijk zou komen, en schreef na aankomst een massagebehandeling voor om de verlamde organen te stimuleren, waarmee hij de volgende drie dagen doorging.

Omdat er blijkbaar geen verbetering in HPB's toestand intrad, stelde madame Gebhard voor dat haar testament werd gemaakt, want als zij in een vreemd land zonder testament overleed, zou dat veel verwickelingen met zich meebrengen. Dus liet men de volgende dag een notaris, de dokter en de Amerikaanse consul komen. 'Tijdens het waken die nacht', zegt de gravin, 'begon ik tot mijn schrik de eigenaardige weë geur van de dood te bespeuren die soms aan het proces van ontbinding voorafgaat. Ik durfde er nauwelijks op te hopen dat ze de nacht zou doorkomen'.²¹

HPB maakte zich zorgen over het lot van het manuscript van *De Geheime Leer*, en gaf de gravin instructies om het naar kolonel Olcott in Adyar te zenden om het te laten drukken. Ze zei dat ze blij was om te sterven, na alles wat ze de laatste jaren had doorgeemaakt. Ze verloor geleidelijk het bewustzijn en terwijl de nacht vorderde, scheen ze met het uur zwakker te worden. De gravin zegt dat de inspanning van de laatste paar dagen zodanig was dat een 'golf van doffe moedeloosheid' haar overspoelde en ook zij wegdoezelde.

Het licht van de ochtend scheen reeds naar binnen, toen gravin Wachtmeister haar ogen opende. Haar eerste gedachte was dat HPB in haar slaap overleden zou kunnen zijn. In plaats daarvan trof zij een ontwaakte en alerte HPB aan die haar vertelde dat zij gedurende de nacht voor de keus was gesteld òf te overlijden òf *De Geheime Leer* af te maken. 'Maar toen ik dacht aan die leerlingen aan wie het mij toegestaan is enkele dingen te leren, en aan de Theosophical Society in het algemeen waaraan ik reeds mijn hart heb gegeven, heb ik het offer aanvaard'.²²

Het was een opgetogen gezelschap dat de notaris aantrof, toen hij later op die dag arriveerde om het testament op te maken. De Belgische dokter herhaalde keer op keer: 'Maar zij had dood moeten zijn ... zij had dood moeten zijn'; de Amerikaanse consul die als getuige was gekomen, vertrok met de woorden: 'Wel, ik geloof dat dit genoeg vermoeienis is voor een stervende vrouw',²³ en het kleine gezelschap lachte hartelijk over de gebeurtenissen van de ommekeer van die dag.

De gravin zag er zo uitgeput uit dat madame Gebhard haar voorstelde om onmiddellijk naar Zweden te vertrekken, en aanbood te blijven totdat de Keightleys kwamen om HPB naar Londen te brengen. Ondanks het slechte weer verliep de overtocht naar Dover zonder incidenten, hoewel iedereen zich zorgen maakte over HPB die haar verwarmde kamer in geen weken had verlaten. Ze werd op 1 mei ondergebracht in 'Maycot', een kleine villa in Upper Norwood, bij Mabel Collins, een lid van de Londense groep, en voordat de dag teneinde was, was ze alweer aan het werk met *De Geheime Leer*.

Gedurende gravin Wachtmeesters afwezigheid in Zweden tijdens de zomer van 1887, wordt het verhaal van de totstandkoming van *De Geheime Leer* voortgezet door de verslagen van twee jonge afgestudeerden van Cambridge, Archibald (1859-1930), en zijn oom Bertram Keightley (1860-1945). Tegen het einde van mei kon Bertram Keightley aan W.Q. Judge, algemeen secretaris van de pas opgerichte American Section, en redacteur van het New Yorkse *Path*, schrijven dat 'HPB het vrij goed maakt en heel hard werkt aan *De Geheime Leer*, die vreselijk goed is, en ik ben er zeker van dat je er reusachtig mee ingenomen zult zijn'.²⁴

Spoedig na haar aankomst in Maycot overhandigde HPB haar manuscript, dat nu meer dan drie voet hoog reikte, aan de Keightleys 'om het te lezen, de punctuatie te verzorgen, het Engels te corrigeren, wijzigingen aan te brengen, en het in het algemeen te behandelen alsof het van onszelf was'.²⁵

Hun zomer brachten ze door met 'lezen, herlezen en kopiëren'. *De Geheime Leer*, zoals deze tenslotte werd uitgegeven, dateert van deze tijd, want het was een voorstel van de Keightleys dat 'in plaats van het eerste deel te laten bestaan uit, zoals haar plan was, de geschiedenis van enkele grote occultisten, wij haar adviseerden de natuurlijke volgorde van uitleg te volgen, en te beginnen met de Evolutie van de Mens, dan het geschiedkundig deel in een derde deel ter sprake te brengen, door het behandelen van enkele Grote Occultisten; en tenslotte in het vierde deel Praktisch Occultisme aan de orde te stellen, als ze daar ooit aan toe zou komen'. ²⁶

Het materiaal werd toen opnieuw ingedeeld onder de titels 'Kosmogogenesis' en 'Antropogenesis', met de stanza's van Dzyan en haar commentaren aan het begin van elk deel, gevolgd door uiteenzettingen van de symboliek en de wetenschap die daarin werden behandeld. De Keightleys waren nog het meest onder de indruk van de geringe omvang van madame Blavatsky's persoonlijke bibliotheek. Archibald, die met haar de overtocht van Oostende had gemaakt en die haar had geholpen uit te pakken, verklaart: 'Ik wist dat er geen bibliotheek was om te raadplegen en ik kon zien dat HPB's eigen boeken bij elkaar nog geen dertig in getal waren, waaronder verscheidene woordenboeken, en verschillende werken telde twee of meer delen'. ²⁷

Toch bevatte het manuscript dat door hen voor de drukpers in gereedheid werd gebracht, aanhalingen en verwijzingen naar meer dan 1300 boeken. Alleen al het natrekken van de bronnen nam een groep van mensen in beslag, waaronder E. Douglas Fawcett, redactie-assistent van de Londense *Daily Telegraph*, Richard Harte, een lid uit Amerika, en naar verluidt, zelfs S.L. MacGregor Mathers die regelmatig in het British Museum werd gezien, zich verdiepend in oude folianten met kabbalistische leringen.

Gelijktijdig met het redactiewerk van *De Geheime Leer* vond een aantal gebeurtenissen plaats die het theosofisch werk in Engeland deden herleven. De Blavatsky Lodge van de Theosophical Society

(die nog steeds bestaat) werd op 19 mei opgericht met tien leden; op de tweede bijeenkomst een week later werd besloten een tijdschrift uit te geven dat theosofische ideeën onder de aandacht van een breder publiek zou brengen, en de Theosophical Publishing Company werd opgericht om dit uit te voeren. Tegen de tijd dat gravin Wachtmeister in augustus in Engeland arriveerde, had men een drie verdiepingen tellend bakstenen gebouw gehuurd op Lansdowne Road 17 in Londen, als onderkomen voor de theosofische huishouding.

De Geheime Leer zou uitgebracht worden door de Londense uitgever George Redway, bij wie A.P. Sinnett had geïnvesteerd, maar na onenigheid over de voorwaarden werd het werk overgenomen door de Theosophical Publishing Company, en werd als verschijningsdatum 27 oktober 1888 gekozen. Er bestaat een voorpublicatie van het eerste deel (723 bladzijden), met de aantekening van Richard Harte dat hij het in Lansdowne Road op 20 oktober van de drukker ontving, omdat hij met kolonel Olcott naar India vertrok. De eerste oplage van 500 stuks, in lichtgrijs gebonden, met daarin de opdracht 'aan alle ware theosofen, in elk land en van elk ras', was onmiddellijk uitverkocht, en ging voornamelijk naar hen die ingetekend hadden, en een tweede oplage werd voor het eind van het jaar gedrukt. ²⁸

Met de uitgave van het boek eindigt gravin Wachtmeister haar *Reminiscences* met de woorden: 'HPB was die dag gelukkig'. ²⁹

Vergeleken met *Isis Ontsluierd* werd *De Geheime Leer* niet zo uitgebreid gerecenseerd door de pers, ofschoon *The Theosophist* reacties afdruckte uit zulke diverse bronnen als de *Memphis Appeal*, de *New Orleanse Southland* en de Londense *Seculair Review*. Het vooroordeel tegen de beweging was in die tijd zodanig dat de New Yorkse *Evening Telegram* een recensie publiceerde die slechts gebaseerd was op de prospectus die vier maanden voor de werkelijke verschijningsdatum was rondgezonden.

De Telegram berichtte:

Madame Blavatsky is ongetwijfeld een intellectueel fenomeen, maar dat ze in staat is terug te gaan naar de brahmaanse onwetendheid van de boeddhisten en Edwin Arnold stof tot nadenken kan geven, is geen bewijs dat alles wat zij zegt waar is... Tien minuten Edison en Noah Webster zullen meer voor de beschaving betekenen dan alle fijn uitgesponnen immoraliteit van de Indiase dichters. Het is echter een goede zaak om de geschiedenis te bestuderen, en madame Blavatsky, met haar kennis en geduld, werpt het licht van haar intellectuele dievenlantaarn op de wangedrochten van het verleden. Haar boek is erg doorwrocht en veelomvattend in zijn reikwijdte en zal ongetwijfeld in brede kring worden gelezen. ³⁰

Wellicht de invloedrijkste recensie verscheen in de literaire Londense *Pall Mall Gazette*. De slotopmerking van de anonieme recensent dient als een passende afsluiting van de totstandkoming van *De Geheime Leer* en een introductie tot het boek zelf: *Madame Blavatsky's denkbeelden zullen wellicht niet worden aanvaard, maar zij worden door voldoende kennis, scherpzinnigheid en bekwaamheid ondersteund om een aandachtig gehoor af te dwingen. Het is inderdaad het Oosten dat, door haar, het Westen uitdaagt, en het Oosten behoeft zich voor haar verdediger niet te schamen. Het boek verdient te worden gelezen; het verdient te worden overdacht; en niemand die in de vooruitgang van de mensheid gelooft, heeft het recht zich overhaast af te keren van welke bijdrage aan kennis ook, ongeacht haar vorm, van welke theorie ook, hoe vreemd deze er ook uitziet. De stoutste dromen van de ene generatie worden de gemeenplaatsen van een volgende...* ³¹

NOTEN

- ¹ Biografische informatie over de gravin wordt gegeven in *The Path*, New York, november 1893, p. 246-47, en met een enkele toevoeging door Boris de Zirkoff in *Theosophia*, Los Angeles, Herfst 1957, p. 16.
De eerste psychische ervaringen van de gravin kan men vinden in haar lezing van 1897, *Spiritisme in het Licht van Theosofie*, gedrukt door de Mercury Publishing Company, San Francisco, 1897. Zij vroeg op 24 november 1880 het lidmaatschap aan van de Theosophical Society in Londen, en werd op 5 december toegelaten.
- ² Wachtmeister, *Reminiscences of H.P.Blavatsky and The Secret Doctrine*, Londen: Theosophical Publishing Society, 1893; herdrukt Wheaton: Quest Books, 1976, p. 9.
- ³ HPB aan Vera Zhelikovsky, juli 1884, (*The Path*) New York, juni 1895, p.74-77.
- ⁴ Voor de achtergrond van dit voorval, zie mijn artikel 'The Coulomb Case, 1884-1984' in *The Theosophist*, december 1984, januari en februari 1985.
- ⁵ Wachtmeister, *Reminiscences*, p. 12.
- ⁶ *Reminiscences*, p. 25.
- ⁷ *S.P.R. Proceedings* 3 (1995), p. 202.
- ⁸ *Reminiscences*, p. 18.
- ⁹ HPB aan Rechter N.D. Khandalavala, 12 juli 1888, T.S. Archives, Adyar. 'Ze zou nooit opzettelijk een onwaarheid vertellen', herinnert zich een ander lid van de Londense huishouding, James Pryse, *Canadian Theosophist*, 15 juni 1932, p. 126.
- ¹⁰ In *The Letters of H.P. Blavatsky to A.P. Sinnett*, (LBS), p. 270, Brief CXXVI.
- ¹¹ Wachtmeister, 'A New Year's Greeting', *The Vahan*, Londen, 1 januari 1891 en *Theosophical Siftings*, 3:17, p. 3.

- ¹² LBS, p. 272, Brief CXXVII.
- ¹³ Wachtmeister, *HPB and the Present Crisis in the Theosophical Society*, eigen uitgave, Londen, ca. 1895, p. 6.
- ¹⁴ In *The Theosophist*, HPB-Eeuwfeestnummer, augustus 1931, p. 667.
- ¹⁵ HPB aan A.P. Sinnett, 3 maart 1886, LBS, p. 195, Brief LXXX.
- ¹⁶ LBS, p. 217, Brief XCVII.
- ¹⁷ HPB aan H.S.O., 23 september 1886, *The Theosophist*, maart 1925, p. 789.
- ¹⁸ HPB aan Elliot Coues, door haar gedateerd 'tussen 1886-1887', *The Canadian Theosophist*, november-december 1984, p. 116.
- ¹⁹ *Reminiscences*, p. 54-55.
- ²⁰ *ibid*, p. 59.
- ²¹ *ibid*, p. 60.
- ²² *ibid*, p. 62.
- ²³ *ibid*, p. 64.
- ²⁴ Brief van 29 mei 1887, aangehaald in Kirby van Maters 'The Writing of *The Secret Doctrine*', *Sunrise*, november 1975, p. 60.
- ²⁵ B. Keightley, 'Writing of *The Secret Doctrine*', in *Reminiscences*, p. 78.
- ²⁶ B. Keightley in *Reminiscences*, p. 79. In een toespraak voor de Theosofische Conventie in december 1890 te Adyar, onthulde hij dat 'hetgeen nu het derde deel was, het eerste deel zou zijn geweest...!'

- ²⁷ A. Keightley, 'Writing of *The Secret Doctrine*', in *Reminiscences*, p. 84. Marion Meade merkt in haar biografie *Madame Blavatsky* (1980), p. 380, op: 'Eigenlijk heeft iedereen die gedurende het schrijven van *De Geheime Leer* met madame Blavatsky te maken had, veel moeite gedaan om het eigenaardige gebrek aan naslagwerken te vermelden.' Men was er echt van onder de indruk.
- ²⁸ Het exemplaar van Harte met de aantekening van 20 oktober 1888 op het schutblad, nu in de Boris de Zirkoff collectie in de Olcott Library te Wheaton, behoorde voorheen tot de Blavatsky Association in Londen. De notitie is overgenomen in De Zirkoffs uitvoerige verslag van het schrijven van *De Geheime Leer, Rebirth of the Occult Tradition* (Adyar): T.P.H., 1977 (Ned, vert.: Boris de Zirkoff, *Aan de Bron van de Occulte Traditie*, 1980), p. 1.
Een exemplaar van de tweede druk, gedateerd 7 december 1888, en aangeboden 'aan de Adyar Bibliotheek door haar meest toegewijde en nederigste dienaar, H.P. Blavatsky', bevindt zich in de Adyar Archieven. *Reminiscences*, p. 72.
- ²⁹ *Reminiscences*, p. 72.
- ³⁰ *New York Evening Telegram*, 30 juni 1888, 'Words with Wings'.
- ³¹ *Pall Mall Gazette*, 25 april 1889, p. 3, 'Among the Adepts'. [Deze recensie werd geschreven door Annie Besant en staat in *Theosophia* nr. 5, augustus 1888, in zijn geheel afgedrukt.]

Uit:

The Theosophist, mei 1888; vertaling: Paul Zwollo.

Deze brochure is een uitgave van de
Theosofische Vereniging in Nederland